1288. *ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, տափակ, նախորդի մոտ. երեսին 4 տող.*

ԱՅՍԷՏԱ
ՊԱՆՊԱՂ
ԻՆԹՎԻՆ
ՌՃԼԷԻՆ

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ՊԱՂԻՆ.
ԹՎԻՆ ։ՌՃԼԷ։ ԻՆ. (1688)։

1289. *ԽԱՉՔԱՐԻ վրա, որը գտնվելիս է եղել ավերակ եկեղեցու մոտ.*

Սուրբ խաչս բարեխօս Մաթոսին և կողակցին.

Հրատ. Սմբատյանց, 630, Լալայան, XIX, 19.

1290. *ԽԱՉՔԱՐԻ վրա, նախորդի մոտ.*

Այս է հանգիստ Փիրիմին։

Հրատ. Սմբատյանց, 630, Լալայան, XIX, 19

1291. *ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, տափակ, գտնվում է գետակի ափին, գյուղի հանդեպ, հին գերեզմանատան մեջ. երեսին 2 տող.*

ԱՅՍԷՀԱՆԳԻՍՏՍԻՄՈՆԻՆ
ԹՎՌՃԻԸԷՐ

ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ՍԻՄՈՆԻՆ.
ԹՎ. ։ՌՃԻԸ։ ԷՐ (1679)։

1292. *ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, տափակ, նախորդի մոտ, երեսին 7 տող.*

ԱՅՍԷՏԱ
ՊԱՆՅԻՍ
ԱՅԽԱՆԻ
ՆՈՐԴԻԱ
ՌԱՔԵԼԻ
..ԹՎԻՆ
ՌՃԼԳԻՆ

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ՅԻՍԱՅ ԽԱՆԻՆ,
ՈՐԴԻ ԱԲՌԱՔԵԼԻՆ[1]. ԹՎԻՆ
։ՌՃԼԳ։ ԻՆ (1684)։

ԴԱՇՔԵՆԴ

Գյուղի հին անունն անհայտ է. տեղագիր հեղինակները նկատի ունենալով գյուղի երբեմնի մեծ լինելը, կողքի բերդի մնացորդների և ձորամիջին բազմաթիվ այրերի գոյությունը նույնացրել են Ստ. Օրբելյանի ցուցակում հիշատակված Բրտխայրք *գյուղի հետ*[1]. *Բայց դրանք հիմք չունեն, քանի որ Օրբելյանի* Բրտխայրք *գյուղը Գեղարքունի գավառի ցուցակում է և ոչ թե Սոդքի.*

Այս գյուղի վրայով է անցնում Սևանի ավազանը Արցախին կապող հին ճանապարհներից մեկը. Այն Դաշքենդից հետո լեռնային անմարդաբնակ տարածությունները անցնելով, մտնում էր Ծար իշխանանիստ ավանը և Թարթառի հովիտը (ներկա Քելբաջարի շրջանը), ուր, ինչպես հնում, այնպես էլ այժմ հայտնի են հանքային ջրերը՝ Իստիսուն։ Ծարի իշխանական տունը՝ Դոփյանները տիրում էին նաև Սոդք գավառին կամ նրա մի մասին. Դաշքենդ գյուղի

---

[1] Ջալալյան, II, *114—չինել է Բերդի այրք*։ Լալայան, XIX, *16.*

հին մեծությունը և Դոփյաններին հիշատակող շատ արձանագրություններ կարող են տեղիք տալ ենթադրելու, որ այն եղել է Դոփյանների վարչական կենտրոնը՝ Սոդք գավառի տիրույթների համար։ Այդպիսի կենտրոնի անհրաժեշտությունը բխում էր նրանից, որ իրենց իշխանանիստ Ծար ավանը գտնվում էր լեռնաշղթայի մյուս կողմում և ձմեռվա ընթացքում երկար ժամանակ կտրված էր Սոդքից՝ ալպյան արոտներով անցնող անմարդաբնակ և ձյունածածկ ճանապարհի պատճառով։ Հնարավոր է ենթադրել, որ իրենց բուն նստոց Ծար ավանի հետևությամբ հենց, Դոփյանների տիրապետության ժամանակ, Սոդքի նրանց կենտրոնը՝ հետագա Դաշքենդը նույնպես Ծար է կոչվել, որովհետև Օրբելյանը իր ցուցակի Սոդք գավառում նույնպես Ծար գյուղ ունի նշանակած։ Նույնանուն գյուղերի գոյությունը տարբեր գավառներում շատ սովորական երևույթ է։

Դաշքենդ գյուղում պահպանվել են երկու եկեղեցիներ, իրենց շրջապատի գերեզմանական հուշարձաններով, որտեղից և հավաքված են ներկա ժողովածուում ամփոփված արձանագրությունները. դրանք հետևյալներն են.

Ա. Ս. Գևորգ եկեղեցի. գտնվում է գյուղի մեջ. փոքր և թաղածածկ շենք է. շինված է գերազանցապես կոփածո քարերով՝ XIII դարի երկրորդ կեսին, Դոփյան իշխանական տան տիրապետության ժամանակ։ Շրջապատված է եղել բակով, ուր այժմ մի քանի գերեզմանական հուշարձաններ են մնացել. հնագույն արձանագրությունը շինարարականն է՝ XIII դարի երկրորդ կես (№ 1293)։

Բ. Ս. Աստվածածին եկեղեցի. գտնվում է նույնպես գյուղում, նախորդից մոտ 200—300 մ. դեպի արևմուտք. սա ևս փոքր և թաղածածկ եկեղեցի է՝ շինված գերազանցապես կոփածո քարերով. կանգուն է, առջևում ունեցել է գավիթ, որ այժմ ավեր է. շինվել է Դոփյանների տիրապետության ժամանակ՝ XIII դարի երկրորդ կեսին. հնագույն արձանագրությունը շինարարականն է, եկեղեցին ունի և բակ։

Նախկին հրատարակիչները ս. Գևորգի պատին ագուցված մի խաչքար են հիշատակում՝ ՌՆԴ։ թվականով, որը մենք շատ որոնեցինք և չգտանք, ըստ երևույթին սխալմունք է, որովհետև պատերն ամբողջ են։ Ս. Աստվածածնի գավթի առաջ ևս մի կանգնած խաչքար է հիշատակված՝ ՌՆԴՆ։ թվականով, որի գոյությունը նույնպես կասկածելի է, որովհետև այդ նույն տեղում շարքով կանգնած խաչքարեր այժմ էլ կան, բայց ավելի հին թվականներով։

Հրատարակիչների մոտ հիշատակվում է գյուղից դուրս մի ընդարձակ գերեզմանատուն, որը Լալայանի ժամանակ արդեն ավեր էր, իսկ այժմ հետքն իսկ չկա[1]։

Մեր ժողովածուն այս գյուղից ունի 41 արձանագրություն, որոնցից հնում հրատարակված են եղել միայն 13-ը։

ԴԱՇՔԵՆԴ

1293. Ս. ԳԵՎՈՐԳ ԵԿԵՂԵՑՈՒ *բակում, եկեղեցու հյուսիս-արևմտյան անկյունի մոտ, գետնի մեջ կիսով խրված, խաչքարի հյուսիսային կողին 11 տող.*

ԻԹՒՍ
ՉԺԹ:ՎԵ
ՐԸՍՏ
ԻՆՆՈՐՈ
ՈԳԵՑԱՒ
ՍԲԵԿԵՂ
ԵՑԻՍԵՍ
ՅՈՎԱՆ
ԷՍԱՒԱԳ
ԷՐԷՑՍԲ
ԿԱՆԿՆ

Ի ԹՎ(Ի)Ս :ՉԺԹ: (1260), Վ(Ե)Ր(Ը)ՍՏ(Ի)Ն ՆՈՐՈԳԵՑԱՒ ՍԲ. ԵԿԵՂ(Ե)ՑԻՍ: ԵՍ ՅՈՎԱՆ(Է)Ս ԱՒԱԳ ԷՐԷՑՍ [Բ] ԿԱՆԿՆ(Ե)ՑԻ:

[1] «Ազգ. հանդ.», XIX, 18։

1294. *Ս. ԳԵՎՈՐԳ ԵԿԵՂԵՑՈՒ արևմտյան մուտքի կամարակապ ճակատաքարի վրա, արտաքուստ, 8 տող.*

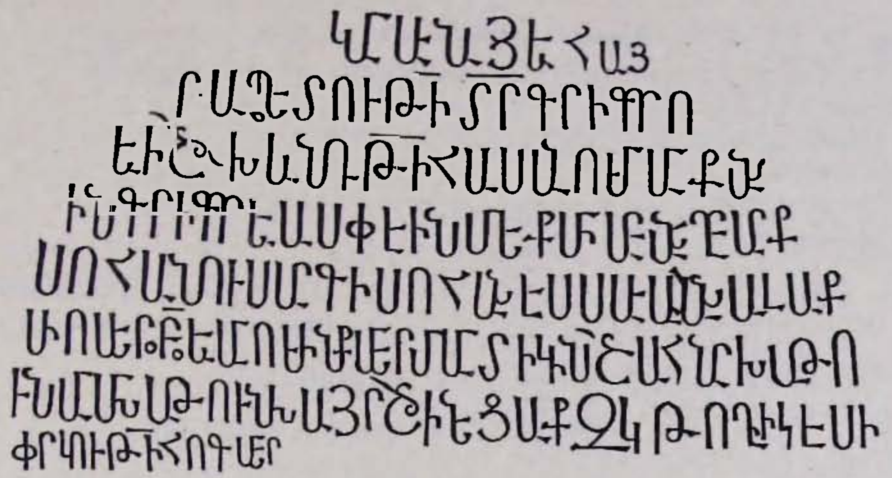

ԿԱՄԱՒՆ ԱԾ. ԵՒ ՀԱՅ|ՐԱՊԵՏՈՒԹ̅Ի ՏՐ. ԳՐԻԳՈՐՈ| ԵՒ ԻՇԽԱՆՈՒԹ̅Ի. ՀԱՍԱՆԱ ՈՒ ՄԱՄՔԱՆ|ԻՆ, ԳՐԻԳՈՐ ԵՒ ԱՍՓԷԻՆ. ՄԵՔ ՄԻԱԲԱՆ ԵՂ.-ԲԱՐՔ|Ս ՈՀԱՆ ՈՒ ՍԱՐԳԻՍ, ՈՀԱՆԷՍ, ՍԱԻԱԼԱՆ, ԱԼԱՔ|ՍԻՈՍԵՐ :Բ: ԱՄՈՒՍԻՆՔ ՄԵՐ ՄԱՄՏԻԿԻՆ, ՇԱՀՆԱՐԽԱԹՈ|ԻՆ, ՄԱՄԽԱԹՈՒՆ ԽԱՑՐ ՇԻՆԵՑԱՔ ԶԿ˪Ա˩ԹՈՂԻԿԷՍ Ի| ՓՐԿՈՒԹ̅Ի ՀՈԳՈ ՄԵՐ:

Ծանոթ. Գրված է 1287-ից առաջ. Խաչենի իշխան Հասան Բ-ի կենդանության ժամանակ: Հրատարակիչների մոտ բաց է թողնված 5-րդ տողի ՍԱԻԱԼԱՆ անունից սկսած մինչև 7-րդ տողի ՇԻՆԵՑԱՔ բառը: [Հայրապետը՝ Գրիգոր Անաղարղեցին է, որ կաթողիկոս է եղել 1293-ից մինչև 1307 թթ., ծանոթ. խմբ.]:

Հրատ. Ջալալյանց, Բ, 115: Սմբատյանց, 629, Ալիշան, 73: Լալայան, XIX 18.
Լուսանկ. 260:

1295. *Ս. ԳԵՎՈՐԳ ԵԿԵՂԵՑՈՒ արևմտյան պատի հյուսիսային կեսի ստորին մասում, արտաքուստ, 8 տող.*

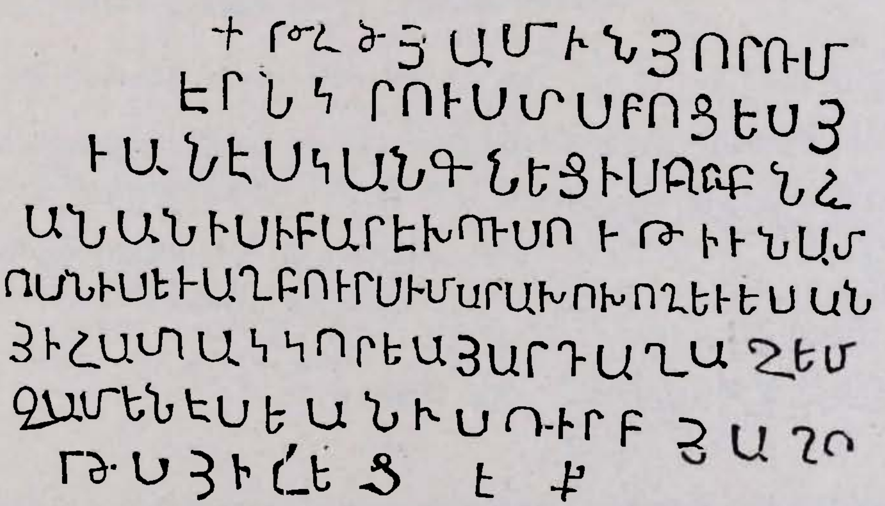

ԹՎ. :ՁԾ: (1301) ՅԱՄԻՆ ՅՈՐՈՒՄ| ԷՐՆ Կ˪Ո˩ՐՈՒՍՏ ՍՐ|Բ|ՈՑ, ԵՍ Յ|ԻԱՆԷՍ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ՍՈ˪Ւ˩ՐԲ ՆՇ|ԱՆԱՆԻՍ՝ Ի ԲԱՐԵԽՕՒՍՈՒ-

ԹԻԻՆ ԱՄԼՈՒՍՆՈՒՍ ԵՒ ԱՂԲՕ[Ր]ՐՍ ԻՄ ՍՐԱԽՈԽՈՂ. ԵՒ ԵՍ ԱՆ|ՑԻՃԱՏԱԿ ԿՈՐԵԱՑ. ԱՐԴ ԱՂԱՉԵՄ| ՋԱՄԵՆԷՍԵԱՆ Ի ՍՈՒՐԲ ՑԱՂՕ|ԹՍ ՅԻՇԵՑԷՔ:

Լուտնկ. 261

1296. Ս. ԳԵՎՈՐԳ եկեղեցու արևմտյան պատին, արտաքուստ, ագուցված խաչքարի շրջանակներին.

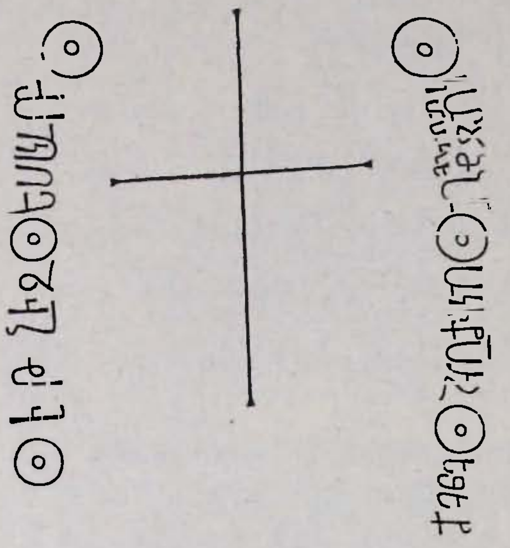

Ի Թ[Վ]. ՉԻԶ: (1277) ԵՍ ԱԿՈԲ ԿԱՐՃ ԺԱՄԱՆԱԿ Ի ՔՍ Ց[Ի]ՇԵՑԵՔ:

Լուտնկ. 262

1297. Ս. ԳԵՎՈՐԳ ԵԿԵՂԵՑՈՒ բակում, նախորդին մոտ, գետնի մեջ կիսովին խրված խաչքարի շրջանակներին.

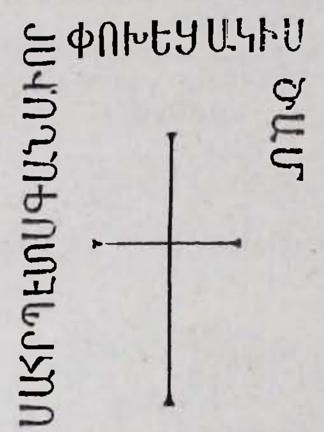

ՍԱ ՀՐՊԵՏ ՍԳԱՆԱՒՈՐ, ՓՈԽԵՑԱ[Ի] ԿԻՍԺԱՄ

Ծանոթ. Արձանագրության բոլոր բառերն էլ անսովոր ձևով են. այսպես՝ տապանագրի համար սկզբի սովորական ԱՅՍ Է ձևը այս և հաջորդ արձանագրության մեջ փոխարինված է ՍԱ բառով միայն: ՀՐՊԵՏ=ՀԱՅՐԱՊԵՏ չենք լրացնում՝ նկատի ունենալով տեղական արտասանության արտահայտությունը: ՍԳԱՆԱՒՈՐ չենք հասկանում, արդյո՞ք ՍԳԱՒՈՐ, ԿԻՍԺԱՄ-անսովոր է, կազմված է ԿԻՍԱՒՐԵԱ-ի հետևությամբ և իմաստով:

Դատելով քանդակների ոճից՝ XIII դարի վերջերի գործ է:

1298. Ս. ԳԵՎՈՐԳ ԵԿԵՂԵՑՈՒ բակում ընկած փոքր, օրորոցաձև տապանաքար, հարավային երեսի շրջանակներին.

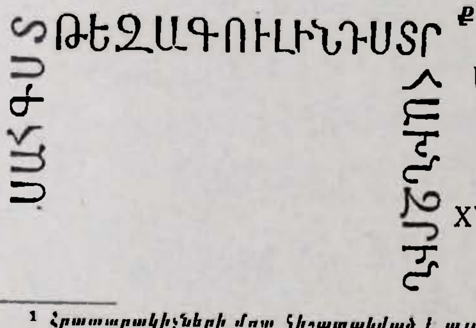

ՍԱ Հ[Ա]Ն[Գ]Ի[Ս]ՏՍ |ԹԵՋԱԳՈՒԼԻՆ. Դ[ՈՒ]ՍՏՐ| ՀԱԽՆ[Ա]Զ[Ա]ՐԻՆ.

Ծանոթ. Համարում ենք XVI դարի վերջի կամ XVII-ի սկզբի գործ[1]:

[1] Հրատարակիչների մոտ հիշատակված է այս եկեղեցու պատի մեջ ագուցված մի խաչքար, որի վրա եղել է՝ ԹՎ. ՆԿ: (1011) Ես Յովհաննես կանգնեցի զխաչս: Ներկայումս նման խաչքար չկա եկեղեցու և ոչ մի պատի մեջ, բայց ոչ մի պատից ընկած չէ որևէ քար. համարում ենք առաջին հրատարակիչների շփոթմունք: Համեմատ. Ջալալյանց, Բ, 115: Սմբատյանց, 629: Լալայան, XIX, 18: Ալիշան, 73:

1299. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒ *մուտքի բարավորի և կողքի երկու քարերի վրա 7 տող.*

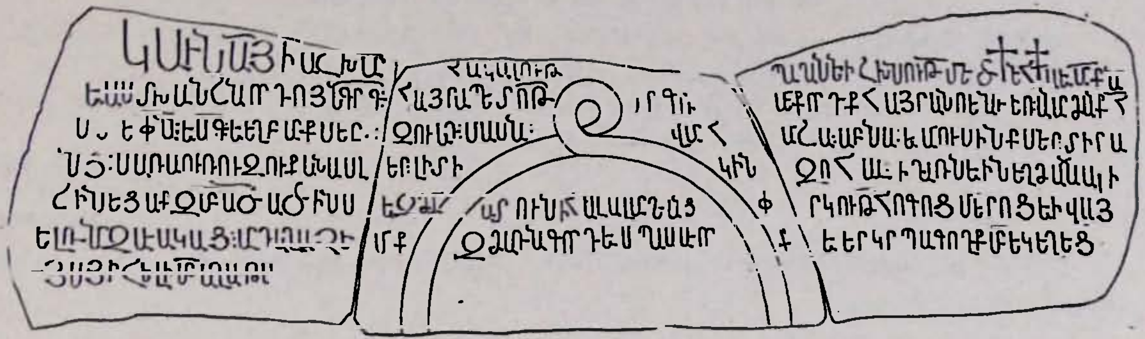

ԿԱ⌞Մ⌟ԱԻՆ ԱՑ Ի ԱՇԽԱՐՀԱԿԱԼՈՒԹ. Ա⌞Պ⌟ԱՂ⌞Ա⌟Յ ՂԱՆԻՆ, ԻՇԽԱՆՈՒԹ̅. ՄԵԾԻՆ. ՀԱՍԱՆԱ ԵՒ⌞ՄԱՄՔԱՆԱ| ԵՒ ԱՈՏԽԱՆՇԱՆ ՈՐԴՒՈՑՆ ԳՐԻԳՈՐԻ. ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹ. ԳՐԻԳՈՐԻ ՄԵՔ ՈՐԴ⌞Ի⌟Ք ՀԱՅՐԱՆՈՒՆ Ա . . . ԱՆԱՐԺԱՆ ՔԱՀԱՆԱ| ՍՏԵՓԱՆ-ՆՈՍ ԵՒ ՍԱՐԳԻՍ ԵՒ ԵՂԲԱՐՔ ՄԵՐ ՋՈՒԱԳ, ՍԱՍՆԱ, ՎԱՐՀԱՄՇԱ ԱԲՆԱ ԵՒ ԱՄՈՒՍԻՆՔ ՄԵՐ ՏԻՐԱ|ՆՑ, ՍԱՌԱ ՈՒ ՌՈՒՁՈՒՔԱՆ, ԱՍԼԵՐ, ԼԻՏԻԿԻՆ, ՋՈՀԱԼ Ի ԳԱՌՆ ԵՒ Ի ՆԵՂ ԺԱՄԱՆԱԿԻ| ՇԻՆԵՑԱՔ ԶՍԲ. ԱԾԱԾԻՆՍ ԵՒ ԶԺԱՄԱՏՈՒՆՍ Ի ՀԱԼԱԼ ԱՐԴԵԱՆՑ, ՓՐԿՈՒԹ̅. ՀՈԳՈՑ ՄԵՐՈՑ ԵՒ Ի ՎԱՅ|ԵԼՈՒՄՆ ԶԱԻԱԿԱՑ-ԱՐԴ ԱՂԱՉԵՄՔ ԶԺԱՌԱՆԳՈՐԴ ԵՒ ՍՊԱՍԱՒՈՐՔ ԵՒ ԵՐԿՐՊԱԳՈՂՔ ՍԲ. ԵԿԵ-
ՂԵՑ⌜Ո⌝|ՅՍ ՅԻՇԵԼ Ի Ս̅Բ. ԱՂԱԻԹՍ:

Ծանոթ. Գրված է Խաչենի իշխան Հասան Բ-ի կենդանության ժամանակ՝ 1287-ից առաջ։ Հրատարակիչները բաց են թողել շինարար եղբայրների և նրանց ամուսինների անուն-ները։

Հրատ. Ջալալյանց, Բ, 115։ Ալիշան, 72—73։ Սմբատյանց, 629
Լալայան, XIX, 16։
Լուսանկ. 263

1300. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒ *արևմտյան պատին, մուտքից հյուսիս, արտաքուստ, երեսպատման երկու քարի վրա 8 տող.*

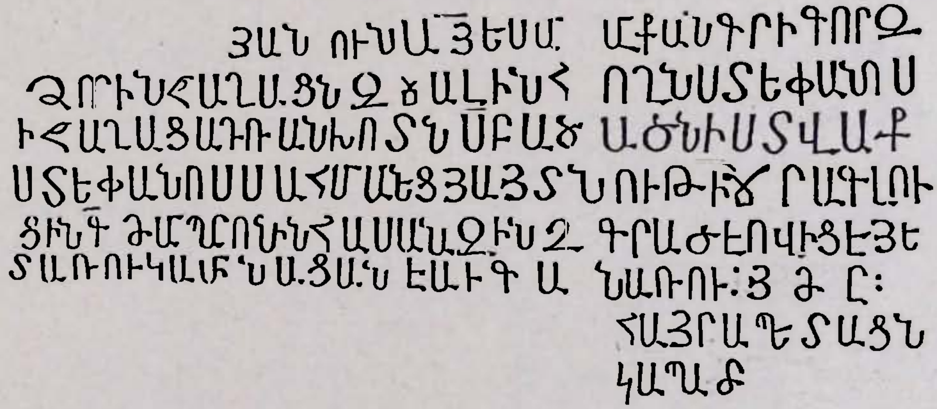

ՅԱՆՈՒՆ Ա̅Ծ. ԵՍ ՄԱՄՔԱՆ, ԳՐԻԳՈՐ Զ|ՋՈՐԻՆ ՋԱՂԱՑՆ, ԶՃԱԼԻՆ ՀՈՂՆ,
ՍՏԵՓԱՆՈՍ|Ի ՋԱՂԱՑԱԴՌԱՆ ԽՈՏՆ Ս̅Բ. ԱԾԱԾՆԻՍ ՏՎԱՔ. |ՍՏԵՓԱ-

ՆՈՍ ՍԱՀՄԱՆԵՑ ՑԱՑՏՆՈՒԹԻ. ՃՐԱԳԱԼՈՒ|ՑԻՆ :Գ: ԺԱՄ ՊԱՐՈՆԻՆ ՀԱՍԱՆԱ. ՉԻՆՉ ԳՐԱԾ Է ՈՎ ԻՑԷ ՑԵ|Տ ԱՌՈՒ, ԿԱՄ Ի ՆՈՑԱՆԷ ԱՒԳԱՆ ԱՌՈՒ :ՑԺՐ:| ՀԱՑՐԱՊԵՏԱՑՆ| ԿԱՊԱԾ:

Ծանոթ. Գրված է Հասան իշխանի մահվանից՝ 1287 թվականից հետո և նրա կին Մամքանի կենդանության ժամանակ (մահացել է 1298 թ.)։

Հրատարակիչներն արձանագրության վերջին տողերը աղավաղել և կրճատել են, հատկապես ԱՒԳԱՆ բառը չունեն, որը ջրի հարկ է նշանակում։

Հրատ. Ջալալյանց, Բ. 115։ Ալիշան, 73։ Սմբատյանց, 629։
Լալայան, XIX, 17։
Լուտճկ. 264.

***1301. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒ** արևմտյան պատին, մուտքից հարավ, արտաքուստ, 4 տող.*

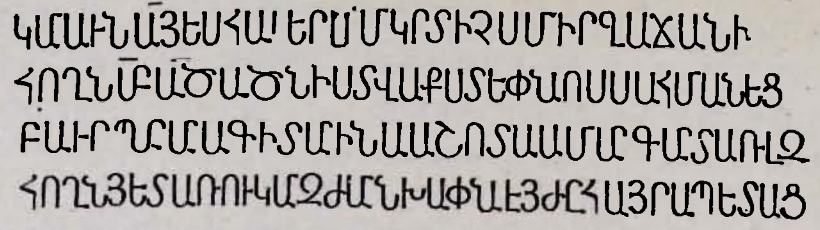

ԿԱՄԱՒՆ ԱՑ. ԵՍ ՀԱՄԵՐՍ, ՄԿՐՏԻՉՍ ՄԻՐՉԱՃԱՆԻ| ՀՈՂՆ ՍԲ. ԱԾԱԾՆԻՍ ՏՎԱՔ. ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՍԱՀՄԱՆԵՑ| :Բ: ԱՒՐ ՊԱՏԱՐԱԳ Ի ՏԱՐԻՆ :Ա: ԱՇՈՏԱ :Ա: ՄԱՐԳԱՐՏԱ. ՈՎ Զ|ՀՈՂՆ ՑԵՏ ԱՌՈՒ ԿԱՄ ԶԺԱՄՆ ԽԱՓԱՆԷ :ՑԺՐ: ՀԱՑՐԱՊԵՏԱՑ ˛ՆԶՈՎԱԾ Է˛:

Ծանոթ. Գրված է մոտավորապես Նախորդի ժամանակ՝ XIII դարի 70—80-ական թվականներին՝ հոգևորական Ստեփանոսի օրոք։

Պատի տակ հետագայում կանգնեցրած խաչքարը լրիվ ծածկել է արձանագրությունը, շոշափելով և դժվարությամբ ենք կարդացել։ Այդ պատճառով էլ առաջին տողում ՀԱՄԵՐ անունը համարում ենք միայն հավանական։

Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԲԱԿ

***1302. ԽԱՉՔԱՐ,** կանգնած բակի հարավային մասում. ճակատին, հարավային շրջանակին և թևերի արանքում 4 տող.*

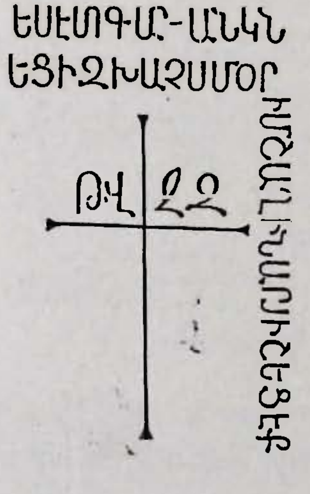

ԹՎ. :ՋԶ: (1457). ԵՍ ԷՏԳԱՐՍ ԿԱՆԿՆ|ԵՑԻ ԶԽԱՉՍ ՄՕՐ| ԻՄ ՇԱՂԻՆԱՐ˛Ա˛ ՑԻՇԵՑԷՔ:

***1303. ԽԱՉՔԱՐ**, մեծ, կանգնած հյուսիսային մասում, ստորին մասը քարակույտով ծածկված. շրջանակներին և թևերի արանքներում 5 տող.*

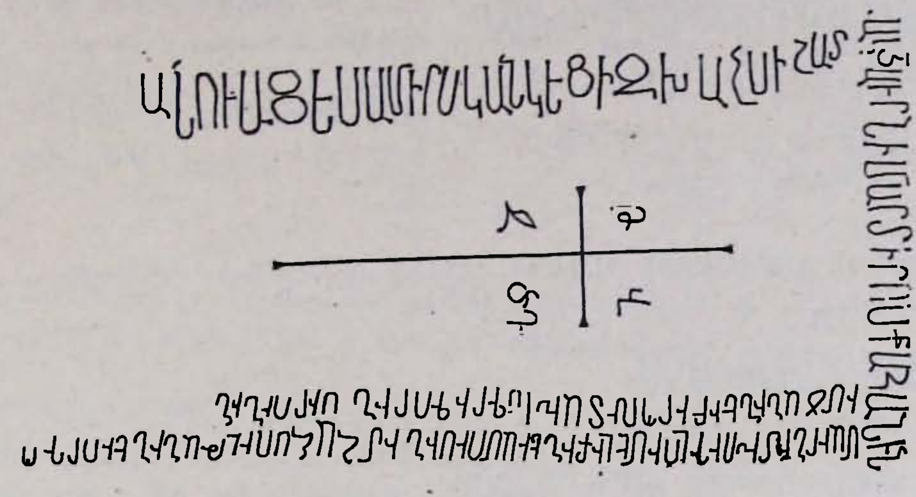

ԹՎ. ։ՋԾԴ։| (1505). ՅԱՆՈՒ[Ն] ԱՅ. ԵՍ ԱՄԻՐՍ ԿԱՆԿ[Ն]ԵՑԻ ԶԽԱՉՍ ԻՇԱ|ՏԱԿ ՀԱՒՐՆ ԻՄ [Մ]ԱՐՏԻՐՈՍ ՔԱՀԱՆԻՆ|, ՄԱՒՐՆ ԻՄ ԽՈՒԴԼՈՒ ՄԵԼԻՔԻՆ ԵՒ ԱՄՈՒՍԻՆ ԻՄ ՇԱՀՍՈՒԼԹԱՆԻՆ, ԵՒ ՈՐԴՈ| ԻՄ ՃԱՆԻՆ, ԵՒ ԲԻՐՊՈՒՏԱԽԻՆ, ԳՐԻԳՈՐԻՆ, ՍԻՐՈՒՆԻՆ։

Լալաեն. 265

***1304. ԽԱՉՔԱՐ**, փոքր, կից նախորդին հարավից, թևերի արանքում 1 տող.*

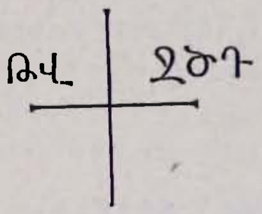

ԹՎ. ։ՋԾԴ։ (1505)։

***1305. Ա. ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ** ճակատին և շրջանակներին, 3 տող.*

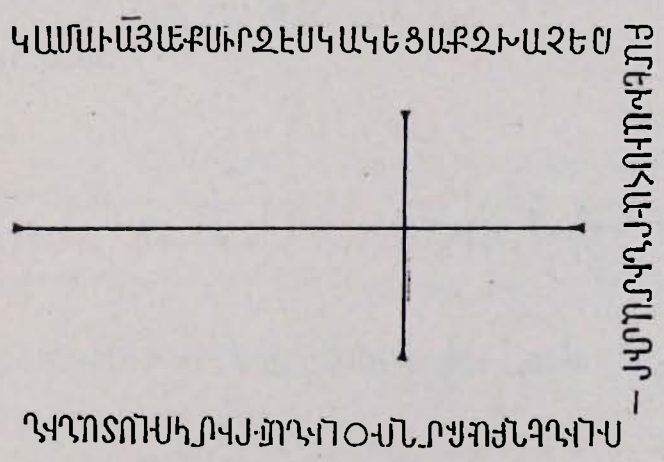

ԿԱՄԱՒ ԱՅ. ՄԵՔ ՄԻՐԶԷՍ ԿԱՆԿ|[Ն]ԵՑԱՔ ԶԽԱՉԵՐՍ| ԲԱՐԵԽԱՒՍ ՀԱՒՐՆ ԻՄ ԱՄԻՐ[Կ]|ՈՒԼԻՆ, ԵՂԲԱՒՐ ԻՄ ԴՈՒԼԻՆ, ՄԱՒՐ ԻՄ ԿՈՒ|ԼՍՏԱՆԻՆ։

Ծանոթ. *Ժամանակով նույն կամ մոտ նախորդին։*

1306. *ԽԱՉՔԱՐԵՐ, երեք հատ, կանգնած իրար կից, բակի արևմտյան մասում. պատկանում են մի ընտանիքի.*

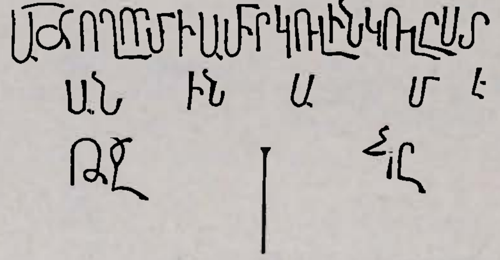

Բ. ՀՅՈՒՍԻՍԱՅԻՆ ԿՈՂՄԻՆ, մեծ, քիվին և ճակատին 3 տող.

Ա͞Ծ. ՈՂ.ՈՐՄԻ ԱՄԻՐԿՈՒԼԻՆ, ԿՈՒԼԸՍՏ ԱՆԻՆ. ԱՄԷՆ.| Թ͞Վ. :ՋՀԸ: (1529):

Լուսանկ. 266

1307. *Գ. ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ԿՈՂՄԻՆ. միջակ մեծության, ճակատին և շրջանակներին 5 տող.*

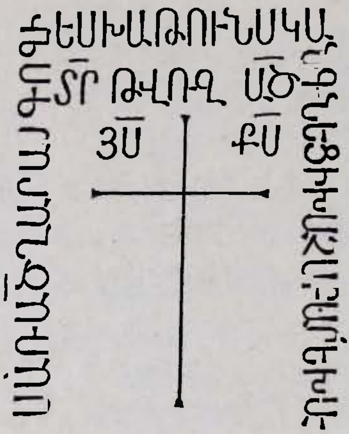

ԵՍ ԽԱԹՈՒՆՍ ԿԱ|ՆԳՆԵՑԻ ԽԱՉՍ ԲԱՐԵԽԱՒ|Ս ԱՌ Ա͞Ծ. Դ.ԱՐՍ.ՑԳՈՋԻ. Թ͞Վ. :ՌԶ: (1557) Տ͞Ր. Ա͞Ծ.| Յ͞Ս. Ք͞Ս:

Ծանոթ. Վերջին տողի համառոտած անունների տակ համապատասխան սրբերի գլուխներն են պատկերված:

1308. *ԽԱՉՔԱՐ, մեծ, գեղաքանդակ, կանգնած է եկեղեցու հարավային դռան տակ. քիվին, ճակատին և թևերի արանքներում 4 տող.*

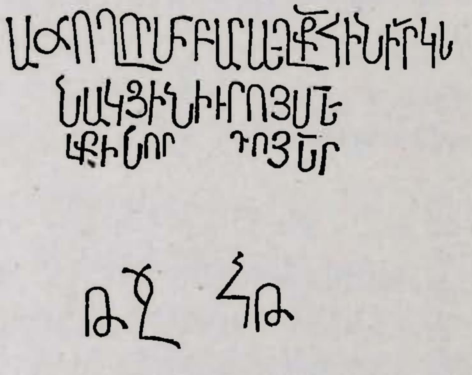

Ա͞Ծ. ՈՂ.ՈՐՄԻ ԲԱՐՍԵՂ ՔԱՀԱՆԱԻՆ ԵՒ Կ|Ե ՆԱԿՑԻՆ ԻՒՐՈՑ ՄԵ|ԼՔԻԲԻՆ, ՈՐԴՒՈՑՆ . . .| Թ͞Վ. :ՋՀԹ: (1530):

Լուսանկ. 267

1309. *ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, մեծ, տափակ, նախորդ խաչքարի առջև, վրան 3 տող.*

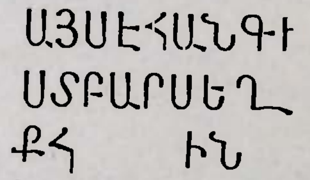

ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻ|ՍՏ ԲԱՐՍԵՂ| ՔԱՀԱՆԱԻՆ|:

1310. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, *մեծ, վերևում նեղթեք. բակի արևմտյան մասում։ Հարավային կողին՝ կենտրոնում ըլիթ, որի մի կողմին վազր և մյուսում եղ. շրջանակներին 3 տող.*

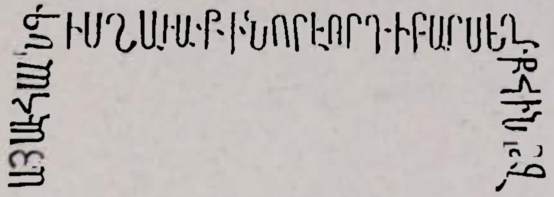

ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ԱԽԱԹԻՆ. ՈՐ Է
ՈՐԴԻ ԲԱՐՍԵՂ ՔԱՀԱՆԱՅԻՆ. ԹՎ.
:ՋՂ.: (1541):

Հուշ. Լալայան, XIX, 18։
Լուսանկ. 268

1311. ԽԱՉՔԱՐ, *կիսով թաղված գետնի մեջ. գտնվում է բակի արևելյան մասում. վերևի, խորանի վերին և ստորին անկյուններում 3 տող.*

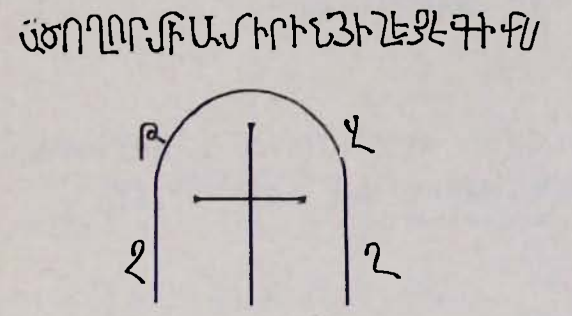

ԱԾ. ՈՂՈՐՄԻ ԱՄԻՐԻՆ. ՅԻՇԵՑԷՔ Ի
ՔՍ.| ԹՎ.| :ՋՂ.: (1541):

Լուսանկ. 269

1312. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, *մեծ, օրորոցաձև, բակի հարավում, եկեղեցու պատի տակ, հարավային կողին երեք խորաններ, մեկի մեջ խաչ, կենտրոնում ծալապատիկ նստած և երկու լարանի սազ նվագող, իսկ երրորդի մեջ ձախ ձեռքով գավ բռնած մարդ։ Հյուսիսային կողին թամբած ձի, երկու զվարճացող մարդիկ, եղջերու՝ վրան նստած թռչուն, քարայծին հոշոտող առյուծ և գինու գավեր։ Արևմտյան ճակատին թևատարած արծիվ՝ ճանկերում գառ։ Խորանների տակ 2 տող.*

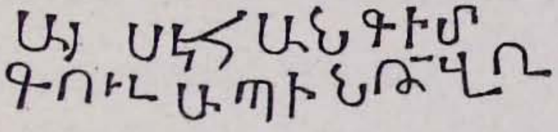

ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ԳՈՒԼԱՊԻՆ.
ԹՎ. :Ռ: (1551):

Հուշ. Լալայան, XIX, 18։
Լուսանկ. 270.

1313. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, *օրորոցաձև, բակի արևմտյան մասում. հյուսիսային կողին երեք խորան, մեկում խաչ, կենտրոնում մեծ գավ՝ կանթերի փոխարեն թռչնիկներ ձևավորած. երրորդում ականջների վրայից կախված հյուսքերով և ծալքերով շոր հագած կին՝ ձեռքերը խաչած կրծքին. շրջանակներին 2 տող.*

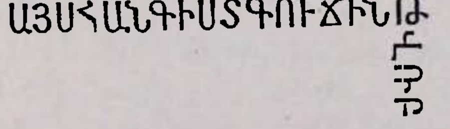

ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ԳՈՒՃԻՆ.
ԹՎ. :ՌԲ: (1553):

1314. *ԽԱՉՔԱՐ, հենած է եկեղեցու արևմտյան պատին, քիվին ուռուցիկ տառերով արձանագրություն է եղել, այժմ ջարդված. Թևերի արանքում միայն թվականը.*

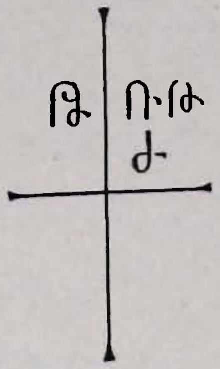

Թ̅Վ̅. :ՌԺԹ: (1570):

1315. *ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, բակի հարավային մասում. հարավային կողին երկու եզներ քշող մարակավոր մարդ և մի հեծյալ. կողին 5 տող.*

ԱՅՍԷՀԱՆԳԻ
ՍՏՔՈՃԻՆՈՐ
ԴԻԷՍԱՐՔԻՍ
ԻՆԳԻԻԼՊՍՀ
ԱՐԻՆԹՌԻԲ

ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻ|ՍՏ ՔՈՃԻՆ. ՈՐ|ԴԻ Է ՍԱՐՔԻՍ|Ի Ն ԳԻԻԼՊՍՀ|ԱՐԻՆ. Թ̅Վ̅. :ՌԻԲ: (1573):

1316. *ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, մեծ և տափակ, գտնվում է բակի արևելյան մասում երեսին 7 տող.*

ԱՅՍԷՀԱ
ՆԳԻՍՏ
ՊԽԱՂԴ
ԱՐԻՆՈՐԷ
ԱՄՈՒՍԻՆ
ՊՐԱՄԻՐՊԿ
ԻՆԹՌԾ

ԱՅՍ Է ՀԱ|ՆԳԻՍՏ| ՊԽԱՂԴ|ԱՐԻՆ, ՈՐ Է| ԱՄՈՒՍԻՆ ՊԱՐՈՆ ԱՄԻՐ ՊԷԿԻՆ. Թ̅Վ̅. :ՌԾ: (1601):

1317. *ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, օրորոցաձև, գտնվում է բակի հյուսիսային մասում: Հարավային երեսին երկու ձիավորներ լարած նետ ու աղեղով որսում են եղջերու. արևմտյան ճակատին և հարավային կողին 8 տող.*

ԵՍՂԱ
ՍՈՒՄՊԿՍ
ՄԷՀՐԱՊԿ
ԱԿՆԵՑԻԽ
ԱՉՍՀՈԳՈՆ
ՐԱՍԱԼԻՆ
ԹՎ. ՌԾ

ՈՐԷՈՐԴԻՄԻՐՍԱԲՊԷԿ...

ԵՍ Ղ,Ա|ՍՈՒՄ ՊԷԿՍ|, ՄԷՀՐԱՊ, Կ|Ա,Ն,ԿՆԵՑԻ Խ|ԱՉՍ ՀՈԳՈ,Ի,Ն| ԹԱՍԱԼԻՆ| ՈՐ Է ՈՐԴԻ ՄԻՐՍԱԲ ՊԷԿ|Ի|Ն|| Թ̅Վ̅. :ՌԾ: (1601):

1318. ԽԱՉՔԱՐ, *մեծ և գեղաքանդակ, կանգնած է բակի հյուսիսային մասում, պատվանդանի վրա. քիվին և թևերի արանքներում.*

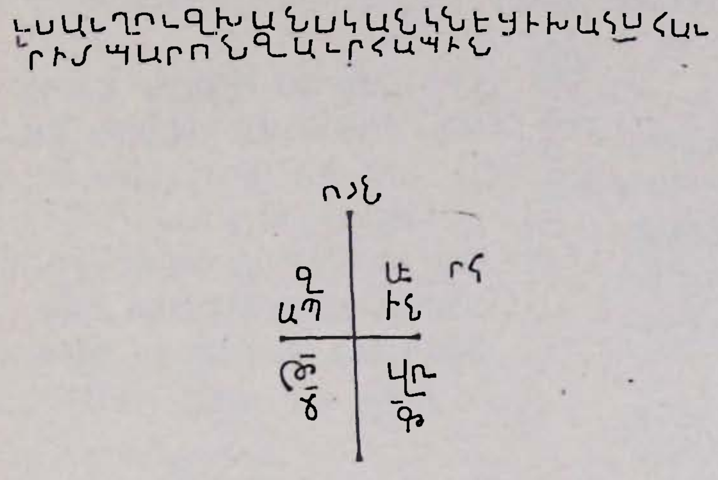

ԵՍ ԱՂԴՈՒՋ ԽԱՆՍ ԿԱՆԳ-ՆԵՑԻ ԽԱՉՍ ՀԱՒ|Ր ԻՄ ՊԱ-ՐՈՆ ՋԱՒՐՀԱՊԻՆ.| ՈՐԴՒՈՑՆ| ՋԱՒՐՀԱՊԻՆ:| ԹՎ. ՌԾԳ: (1604):

Լուսանկ. 271

1919. ԽԱՉՔԱՐԵՐ, *երկու հատ, իրար կից, կանգնած են եկեղեցու հյուսիսային պատի տակ. պատկանում են նույն գերդաստանին։*

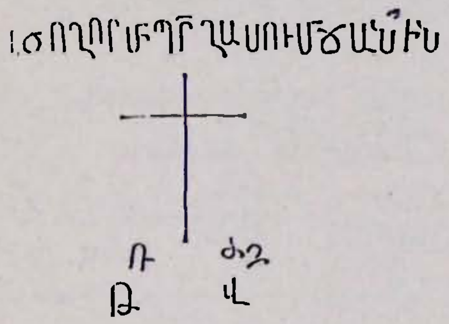

Ա. ՀԱՐԱՎԻՆ, մեծ և շատ գեղաքանդակ. քիվին և թևերի արանքներում, 3 տող.

ԱԾ. ՈՂՈՐՄԻ ՊԱՐՈՆ ԴԱՍՈՒՄՃԱՆԻՆ.| ԹՎ. ՌԾԶ: (1607):

Հրատ. Լալայան, XIX, 17 (Թվականը սխալ՝ ՌԺԶ)։
Լուսանկ. 272

1320. Բ. ՀՅՈՒՍԻՍԱՅԻՆԸ *ավելի փոքր. քիվին և թևերի արանքում՝ 3 տող.*

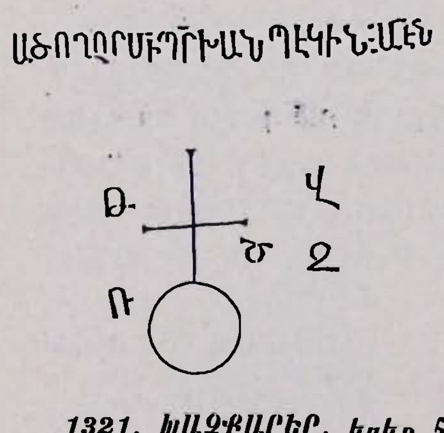

ԱԾ. ՈՂՈՐՄԻ ՊԱՐՈՆ ԽԱՆՊԷԿԻՆ. ԱՄԷՆ:| ԹՎ.| ՌԾԶ: (1607):

Հրատ. Լալայան, XIX, 17։
Լուսանկ. 273

1321. ԽԱՉՔԱՐԵՐ, *երեք հատ, կանգնած են մի մեծ պատվանդանի վրա, իրար կից, բակի հյուսիսային մասում՝ գեղաքանդակ. պատկանում են նույն գերդաստանին և շինված են մի վարպետի ձեռքով.*

ԿԵՆՏՐՈՆԻՆ, ավելի մեծ ու գեղեցիկ, ճակատի շրջանակներին և խորանի անկյուններում 4 տող.

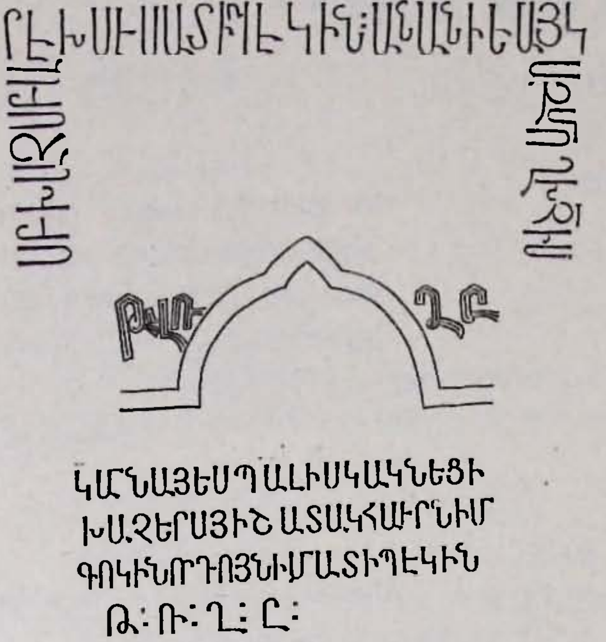

ՍԲ. ԽԱՉՍ ԲԱ|ՐԷԽԱԻՍ ԱՏԻՊԷ-ԿԻՆ։ ԱՆԱՆԻԵԱՑ Կ|ԱՋՍՈՂ ԽԱ-ՉԻՍ։| ԹՎ. ։ՌՂԸ։ (1649)։

Թիկունքին 4 տող.

ԿԱՄ|ԱԻ|Ն ԱՑ. ԵՍ ՊԱԼԻՍ ԿԱ|Ն|Կ ՆԵՑԻ| ԽԱՉՍ ՑԻՇԱՏԱԿ ՀԱԻՐՆ ԻՄ| ԳՈԿԻՆ, ՈՐԴՈՑՆ ԻՄ ԱՏԻՊԷ-ԿԻՆ։| ԹՎ. ։ՌՂԸ։ (1649)։

Հրատ. Ղալայան, XIX, 17։
Լուսանկ. 274 (առաջին մասը)։

1322. ՀԱՐԱՎԱՅԻՆԻ ԹԻՎԻՆ և խորանի անկյուններում 2 տող.

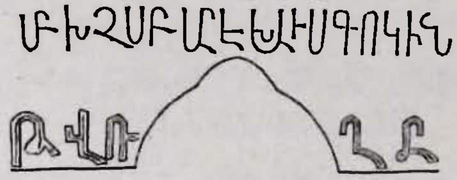

ՍԲ. ԽԱՉՍ ԲԱԷԽԱԻՍ ԳՈԿԻՆ։|
ԹՎ. ։ՌՂԸ։ (1649)։

Հրատ. Ղալայան, XIX, 17։
Լուսանկ. 275։

1323. ՀՅՈՒՍԻՍԱՅԻՆԻ ԹԻՎԻՆ և խաչի թևերի արանքներում, ուղղաձիգ սյու-ներով, 9 տող.

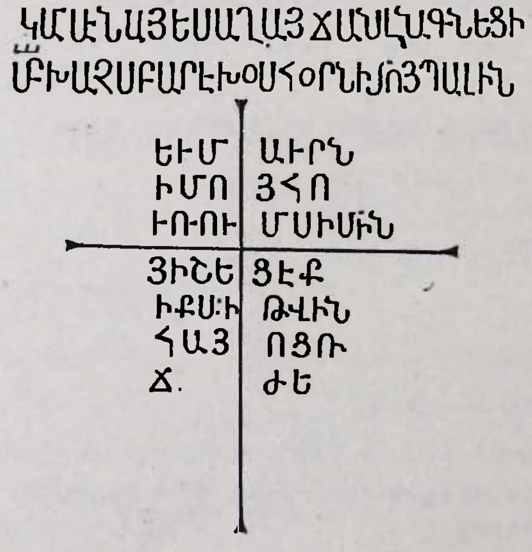

ԿԱՄԱԻՆ ԱՑ. ԵՍ ԱՂԱՑՃԱՆ|Ս| ԿԱՆԳՆԵՑԻ| ՍԲ. ԽԱՉՍ ԲԱՐԷԽՕՍ ՀՕՐՆ ԻՄՈՑ ՊԱԼԻՆ| ԵՒ ՄԱԻՐՆ| ԻՄՈՑ ՀՕ|ԽՓՈԽՄԱԻՄԻՆ.| ՑԻՇԵՑԷՔ| Ի ՔՍ. Ի ԹՎԻՆ| ՀԱՅՈՑ ։ՌՃԺԵ։ (1666)։

Հրատ. Ղալայան, XIX, 17 (իբր թե գրված նախորդի թիկունքին, սխալ է. չունի նաև ԱՂԱՅՃԱՆ անունը)։

1324. *ԽԱՉՔԱՐ, գլխաքանդակ, կանգնած է բակի արևմտյան մասում. ճակատին սրբապատկերներ, կենդանիների գլուխներ և շրջանակների ու թևերի արանքներում 5 տող.*

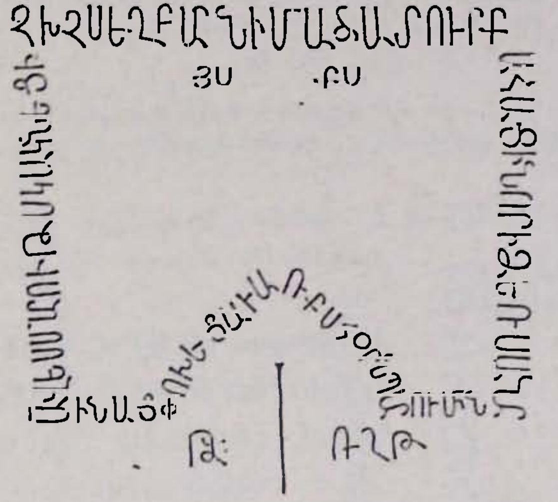

Ա⌊ՍՏՈՒԾՈ⌉Վ. ԵՍ ՄԱՐՈՒԹՍ ԿԱ⌊Ն⌉Գ-
ՆԵՑԻ| ԶԽԱՉՍ ԵՂԲԱՐՆ ԻՄ Ա⌊ՍՏՈՒԱ⌉-
ԾԱՏՈՒՐ ՔԱՀԱ⌊ՆԱ⌉ՅԻՆ, ՈՐ Ի ՁԵՌՍ
ԱՆԱՒՐԻՆԱՑ ՓՈԽԵՑԱՒ ԱՌ ՔՍ: ՀՕՐՆ
ՊԱՐՈՒՄԻՆ. ԹՎ. :ՌՂԹ: (1650):

Լուսանկ. 276

1325. *ԽԱՉՔԱՐ, մեծ, գլխաքանդակ, կանգնած է բակի արևելյան մասում. ճակատին և թևերի արանքներում 8 տող.*

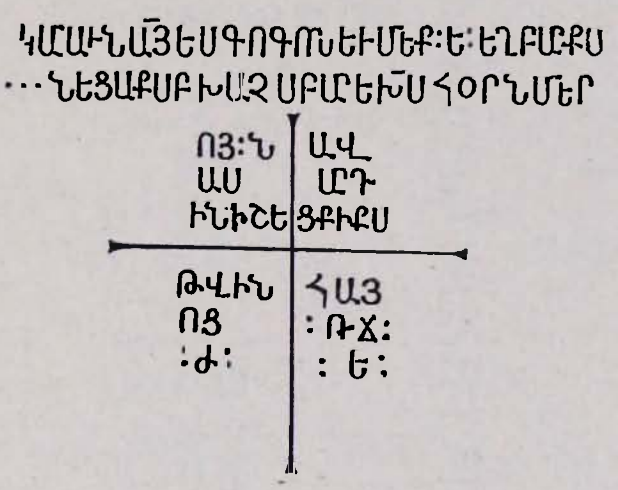

ԿԱՄԱՒՆ ԱՅ. ԵՍ ԳՐԳՈՐՍ ԵՒ
ՄԵՔ :Ե: ԵՂԲԱՐՔՍ| ԿԱՆԳՆԵ-
ՑԱՔ ՍԲ. ԽԱՉՍ ԲԱՐԵԽՕՍ ՀՕՐՆ
ՄԵՐ|ՈՅ ՆԱՎ|ԱՍԱՐԴԻՆ. ԻՇԵ-
Ց⌊Է⌉Ք Ի ՔՍ| ԹՎԻՆ ՀԱՅ|ՈՑ
:ՌՃԺԵ: (1666):

1326. *ԽԱՉՔԱՐ, կանգնած է եկեղեցու արևմտյան պատին կից. քիվին և հարավային կողին՝ 10 տող.*

ԱԾ. ՈՂՈՐՄԻ ՄԱՂԱՔԻՆ.| ԱՍՏՈՒԾՈՎ.| ԵՍ
ԱՄԻՐ,| ՊԱՐՍ, ԿԱ⌊Ն⌉Գ⌊Ն|ԵՑԱՔ ԶԽԱՉ|ԵՐՍ
ԲԱՐԵԽ|ԱՒՍ ԵՂԲԱՐՑ|Ն ԻՄՈՅ ՄԱ|ՂԱՔԻՆ,
ՍՀ|ՏԻՊԱՐԻՆ:

Ծանոթ. *Առաջին տողը գրված է քիվին և առանձին տառերով։*

Նույն պատվանդանի վրա կանգնած է մի այլ խաչքար ևս, բայց առանց արձանագրության։

Հրատ. Լալայան, XIX, 18։
Լուսանկ. 277

1327. ***ԽԱՉՔԱՐ***, *կանգնած է եկեղեցու արևմտյան պատին կից, նախորդից հարավ. քիվին և ճակատին ուռուցիկ տառերով՝ 3 տող.*

ԽՉՍՐՃԽաՍԽԱՏՃԻՆ

ՏՐ | ԱԾ

ՅՍ | ՔՍ

ԽԱՉՍ ԲԱՐԵԽԱՒՍ ԽԱՏԱՐԻՆ

ՏՐ. ԱԾ. ՅՍ. ՔՍ.

Ծանոթ. *Ճակատին արծվի թևերի ֆոնի վրա սրրապատկերներ և կենդանակերպեր են և կրճատ մակագրություններ։*

1328. ***ԽԱՉՔԱՐ***, *մեծ և գեղաքանդակ, հենած է արևմտյան պատին. շրջանակներին 3 տող.*

ՍԲԱՐԷԽԱՒՍՀԱՒՐՆՏՐՄԷԼՔՅ

ՍԷԹՔՀԻՆԻՄԱՒՐՆԻՄՇԱՀՆԱԶԻՆԻՈՐԴՈՅՍԱՆՎԵԼԻՆ

ԱՎԵՍՏՐՋԱԳԱՐԵՍԿԱՆԿՆԵՑԻԶԽԱՉ

ԱՍՏՈՒԾՈՎ, ԵՍ ՏԷՐ ԶԱԳԱՐԷՍ ԿԱՆԿՆԵՑԻ ԶԽԱՉ[Ս] ԲԱՐԷԽԱՒՍ ՀԱՒՐՆ ՏՐ. ՄԷԼՔՅ ՍԷԹ ՔԱՀԱՆԱՅԻՆ [ԵՒ] ՄԱՒՐՆ ԻՄ ՇԱՀՆԱԶԻՆ [ԵՒ] ՈՐԴՈՑ ՍԱՆՎԵԼԻՆ։

Նույն խաչքարի հարավային կողին, 9 տող.

ԿԱՆԿԵ
ՑԱՒԽՉՍ
ՓՐԿԹՒ
ՀՈԳՈՅՄ
ԵԼՔՍԷԹ
ՔՀԻՆԶ
ԵՌԱՄԲ
, , ՈՉ

ԿԱՆԿՆԵ[Ց]ԱՒ ԽԱՉՍ] ՓՐԿՈՒԹԻ] ՀՈԳՈՑ Մ[ԵԼ]ՔԻՍԷԹ] ՔԱՀԱՆԱՅԻՆ, Զ[ԵՌԱՄԲ . .

. . . .

Հրատ. Լալայան, XIX, 18 (միայն երեսի մասը)։
Լուսանկ. 278 (միայն կողինը)։

1329. ԽԱՉՔԱՐ, *կանգնած է եկեղեցու արևմտյան պատի հյուսիսային անկյունում՝ խրված ղեանի մեջ. ճակատը և ամբողջ շրջանակներն արձանագրված՝ բայց շատ փշրված. որոշվում է հետևյալը.*

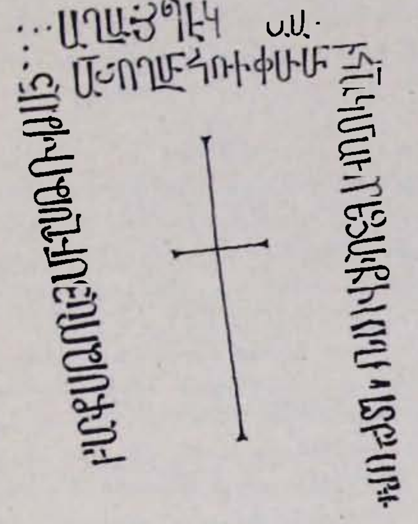

. . . ԵԳ ԲԱՐՔՍ ԹՈՐԱՑՄԻՇՍ. ԹՈԽԹ ՍԱՄԻՇՍ.
|ԱԳ ԱՅՑԳԷԿՍ, ... |ԿԱՄԱԽՈՐԵՑԱՔ . . .
ԱԾ. ՈԳՈՐՄԻ ՀՌԻՓՍԻՄԻ։

Լուսաճկ. 279

1330. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, *երեսին 7 տող.*

ԱՅՍ
ԷՀ
ԱՆ
ԳԻՍ
Տ
ՍԱԼ
ԱՀԻՆ

ԱՅՍ| Է Հ|ԱՆ|ԳԻՍ|Տ ՍԱԼ|ԱՀԻՆ։

1331. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, *շրջանակին 1 տող.*

ԱՅՍԷՀՆԱԳԻՍՏՄԻՐՁԻՆ

ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ՄԻՐՁԻՆ։

1332. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, *շրջանակին 1 տող.*

ԱՅՍԷՀԱՆԳԻՍՏԱՂԻՆ

ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ԱՂԻՆ։

1333. ԽԱՉՔԱՐ, *կանգնած է եղել եկեղեցու արևմտյան կողմում գոյություն ունեցող ղավթի առաջ, որի վրա եղել է արձանագրություն։ Այժմ այդ խաչքարը չկա.*

Թվ. ։ՆՂԵ։ (1046), Ես Գրիգորս Քարամի որդի կանգնեցի զխաչս։

Հրատ. Ջալալյանց, Բ, 115։ Ալիշան, 73, Սմբատյանց, 629։ Լալայան, XIX, 17։